

Samenvatting

Jeugdcriminaliteit vormt een ernstig probleem. De overgrote meerderheid van de jeugdigen veroorzaakt geen of slechts tijdelijk problemen voor de openbare orde en veiligheid. Er is echter een kleine groep delinquente jeugdigen die wél een bedreiging vormt voor de maatschappelijke orde. Alle preventie-, interventieprojecten en andere initiatieven van de afgelopen jaren ten spijt, vormt de jeugdcriminaliteit een probleem waarvoor voortdurend naar oplossingen moet worden gezocht.

Dit literatuuronderzoek, uitgevoerd in 2004, is een inventarisatie van in de internationale literatuur vermelde interventies bij jeugdige daders die (waarschijnlijk) effectief zijn. Het is een actualisering van eerdere inventarisaties met speciale aandacht voor de literatuur vanaf 2002. Het onderzoek dient ook om meer inzicht te krijgen in wat interventies effectief maakt. Het literatuuronderzoek is uitgevoerd door het WODC op verzoek van de Directie Justitieel Jeugdbeleid (DJJ) van het ministerie van Justitie.

Doelstelling van het onderzoek en onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek is: het inventariseren van (waarschijnlijk) effectieve strafrechtelijke interventies uit binnen- en buitenland voor jongeren, inclusief verplichte nazorg, of interventies die zich voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen. Daarbij wordt nagegaan welke condities waaronder interventies plaatsvinden, het effect daarvan beïnvloeden. De volgende vragen staan daarbij centraal.

- 1 Welke interventies in het kader van het jeugdstrafrecht, inclusief verplichte nazorg, en welke interventies die zich voor een jeugdstrafrechtelijk kader zouden kunnen lenen zijn (waarschijnlijk) effectief?

Een interventie wordt als *effectief* beschouwd als die de recidive, dat wil zeggen nieuwe wetsovertredingen, terugdringt gedurende minstens twaalf maanden na afloop van de behandeling.

Het gaat hier om interventies die op basis van een verzoek van, beslissing door of onder verantwoordelijkheid van een justitieorganisatie plaatsvinden en om interventies bij ernstig gedragsgestoorde jongeren in de geestelijke gezondheidszorg, die zich voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen.

Aangezien veel jeugdige delinquenten na hun verblijf in een residentiële omgeving, bij hun terugkeer in de maatschappij opnieuw delicten plegen, verdient de vraag wat het recidivereducerende effect is van verplichte nazorg speciale aandacht. Er is sprake van *nazorg* als een interventie plaatsvindt bij jeugdigen die na een residentieel verblijf in de gemeenschap

moeten resocialiseren. De jongeren mogen dan veelal voortijdig de inrichting uit, op voorwaarde dat ze meewerken aan een nazorgprogramma.

2 Onder welke condities zijn interventies effectief?

Voor een beperkt aantal interventies is nagegaan welke condities van directe of indirecte invloed zijn op het recidivereducerend effect van die interventies. Onder condities worden de volgende punten verstaan:

- kenmerken van de interventie;
- de context of de omgeving waarin de interventie plaatsvindt;
- kenmerken van de doelgroep of van de leefomgeving van de doelgroep waarvoor de interventie is bestemd.

Daarbij richt het onderzoek zich speciaal op de volgende condities:

- residentieel of in de gemeenschap;
- op individuele basis of in groepsverband.

Naar verwachting zullen interventies in de gemeenschap over het geheel genomen minder kosten met zich meebrengen dan die in een residentiële omgeving.

Een groepsinterventie biedt jongeren de gelegenheid om van elkaar te leren. Dat is gunstig indien het om aangepast gedrag gaat, maar juist ongewenst als het delinquente gedrag van bepaalde deelnemers een voorbeeld voor andere groepsleden vormt. Verder kan een groepsinterventie kostenbesparend zijn, indien die even effectief of in elk geval niet (veel) minder effectief is dan een soortgelijke individuele benadering. Hoewel onderzoek naar de kosteneffectiviteit, dus de doelmatigheid van interventies, hier verder buiten beschouwing blijft, wordt wél nagegaan of interventies in de gemeenschap even effectief zijn als die in een residentiële omgeving en of groepsinterventies even effectief zijn als individuele interventies.

Werkwijze

De literatuurstudie richt zich uitsluitend op (overzichtstudies van) evaluaties waarbij de recidive is gemeten van een groep jongeren bij wie de te evalueren interventie plaatsvond en een vergelijkbare groep jongeren bij wie de interventie niet is uitgevoerd (controlegroep).

Zoals vermeld is voor het onderzoek naar de invloed van interventiecondities op het effect van interventies, een aantal interventies nader onderzocht. Het gaat om interventies over het effect waarvan nog relatief weinig concrete informatie in Nederland beschikbaar is en/of interventies die zeer relevant zijn voor het Nederlandse justitiebeleid. Bij de volgende interventies is informatie over de invloed van interventiecondities gevonden: oudertrainingen, functionele gezinstherapie, multisysteemtherapie, counseling, werkstraf, nazorg en afschrikking (scared straight).

Het literatuuronderzoek omvat uitsluitend buitenlands (overwegend Amerikaans) onderzoek. Er zijn in de literatuur namelijk geen effect-evaluaties van Nederlandse interventies aangetroffen waarbij gebruik is gemaakt van een controlegroep.

Interventies die (waarschijnlijk) effectief zijn

Uit de overzichtstudies blijkt dat de volgende interventies *effectief* zijn:

- interventies die niet alleen op de jongere voor wie de interventie is bestemd, maar ook op diens omgeving zijn gericht:
 - oudertraining;
 - functionele gezinstherapie;
 - multisysteemtherapie;
 - tijdelijke plaatsing in een therapeutisch pleeggezin;
 - tijdelijke plaatsing in een gezinsvervangend tehuis (teaching-family home).
- gedragstrainingen:
 - ambulante gedragstherapie;
 - sociale vaardigheidstrainingen in de gemeenschap;
 - sociale vaardigheidstrainingen in een residentiële omgeving;
- andere interventies:
 - individuele counseling in de gemeenschap.

Bij die interventies ligt de recidive bij de interventiegroep statistisch significant lager dan bij een vergelijkbare groep waarbij de interventie niet is uitgevoerd.

Uit de overzichtstudies blijkt verder dat de volgende interventies *waarschijnlijk effectief* zijn:

- gedragstrainingen:
 - gedragstherapie in een residentiële omgeving;
 - trainingen in woedebeheersing;
 - individuele trainingen in algemene vaardigheden;
 - groepstrainingen in algemene vaardigheden (die een gunstig effect hebben bij gemengde groepen van deviante en niet-deviante deelnemers, maar juist een ongunstig effect kunnen hebben bij homogene groepen van deviante jongeren).
- interventies in de gemeenschap gericht op educatie en/of arbeid:
 - werkstraffen;
 - onderwijsprogramma's;
 - arbeidstoeleidingsprogramma's in de gemeenschap.
- andere interventies:
 - individuele counseling in een residentiële omgeving;
 - groeps counseling in een residentiële omgeving (vooral bij een gestructureerde aanpak);
 - groeps counseling in de gemeenschap (vooral bij gemengde groepen van delinquente en niet-delinquente jongeren);
 - intensief reclasseringstoezicht gecombineerd met begeleiding en behandeling in het kader van nazorg;
 - een multimodale aanpak in een residentiële omgeving en in de gemeenschap;
 - casusregie;
 - het samen met alle betrokkenen coördineren van de verschillende vormen van begeleiding.
 - tienerrechtbanken (teen courts in de VS).

Voor een groot deel van die interventies zijn meerdere effectstudies verricht en de resultaten daarvan geven een gemengd, maar overwegend positief beeld te zien. Daarnaast zijn er interventies waarvan het effect nog weinig is onderzocht. Uit het onderzoek dat daar wél naar is gedaan blijkt dat er een recidivereducerend effect van die interventies uitgaat.

Het effect van de volgende interventies is *onduidelijk* omdat de uitkomsten van de effectevaluaties verschillende kanten opwijzen:

- residentiële arbeidstoeleidingsprogramma's;
- residentiële drugsvrije programma's;
- overlevingstochten/fysieke uitdagingen in een residentiële omgeving;
- intensief reclasseringstoezicht zonder behandeling.

Bij de volgende interventies is uit effectevaluaties eenduidig gebleken dat zij *geen effect* of soms zelfs *een ongunstig effect* op recidive hebben:

- afschrikking (scared straight);
- groeps counseling (in homogene groepen van delinquente deelnemers met positieve feedback en onderlinge steun van de groepsleden);
- groepstrainingen in algemene vaardigheden;
- bootcamps;
- fysieke uitdagingen in de gemeenschap;
- regulier reclasseringstoezicht;
- ambulante beroepskeuzeprogramma's.

Conditie die het effect van interventies beïnvloeden

De volgende *interventiecondities* blijken bij *interventies in het algemeen* een tot *een afname van recidive* te leiden:

- interventies in de directe leefomgeving van de jongere;
- voldoende dosering van de interventie;
- een duidelijke structurering van de interventie;
- formalisering van de interventie;
- een multimodale aanpak (dat geldt bijvoorbeeld voor counseling gecombineerd met een andere interventie en MST);
- getrainde en ervaren therapeuten/begeleiders die regelmatig supervisie krijgen en die zich aan de programmavoorschriften en -instructies houden.
- afstemming van de interventie op de leeftijd van de doelgroep (bij 12 tot 15 jarigen vooral aandacht voor het gezin, bij 15 tot 17 jarigen vooral aandacht voor hun vriendengroep en bij de oudste groep vanaf ongeveer 16 jaar vooral aandacht voor het verwerven van zelfstandigheid);
- afstemming van de interventie op het recidiverisiconiveau van de jongeren (bijvoorbeeld bij voorkeur geen intensief reclasseringstoezicht voor jongeren met een gering recidiverisico, geen bezoek aan een gevangenis ter afschrikking voor jongeren met een hoog recidiverisico);

Er is in de literatuur geen onderzoek aangetroffen waarbij het effect van een interventie bij een groep jongeren in een residentiële omgeving is vergeleken met dat van een soortgelijke interventie in de gemeenschap bij

een vergelijkbare groep. Uit de overzichtstudies valt echter af te leiden dat interventies in de gemeenschap wellicht effectiever zijn. Verder zijn er aanwijzingen dat groepsinterventies bij homogene groepen delinquente jongeren, zoals groepscoaching en training in algemene vaardigheden, van nadelige invloed kunnen zijn op recidive, vooral als de therapeut/begeleider onervaren is en hij geen gebruik maakt van een duidelijk gestructureerde aanpak. In een residentiële omgeving kan daarom een individuele aanpak de voorkeur verdienen. Groepsinterventies in heterogene groepen van niet-delinquente en delinquente jongeren kunnen daarentegen tot recidivevermindering bij laatstgenoemden leiden. Bij groepsinterventies in de gemeenschap kan soms met dergelijke groepen worden gewerkt.

Methodologische kanttekeningen

Voor de literatuurstudie is alleen gekeken naar onderzoek waarbij jongeren die de interventie kregen zijn vergeleken met een vergelijkbare groep jongeren waarbij dat niet het geval was. Het voordeel van deze werkwijze is dat de onderzoeksresultaten in methodologisch opzicht redelijk goed zijn gefundeerd. Deze aanpak heeft echter ook de volgende beperkingen:

- Een aantal relevante onderzoeken is buiten beschouwing gebleven, zoals voor- en nametingen bij interventies waarover van te voren wordt besloten dat ze minimaal tot een bepaalde recidivevermindering moeten leiden, en replicatieonderzoek met voor- en nametingen.
- De onderzoeken zijn alleen geselecteerd op de kwaliteit van de onderzoekopzet en niet op *de kwaliteit van de interventie zelf*, zoals de theoretische onderbouwing, de programma-integriteit of de ervaring van de therapeuten/begeleiders.
- Het gaat hier uitsluitend om *buitenlands* onderzoek. Er zijn verschillen tussen de wijze waarop straffen in het buitenland worden opgelegd en uitgevoerd en de wijze waarop dat in Nederland gebeurt. Het blijft dus deels onduidelijk in hoeverre de hier beschreven onderzoeksresultaten van toepassing zijn op Nederlandse interventies en interventiecondities.

Gezien de probleemstelling van het onderzoek is bij de literatuurstudie de effectiviteit van de interventies uitgedrukt in termen van recidivereductie in de zin van minder strafbare feiten. Daardoor is een aantal andere doelstellingen van interventies bij jeugdigen buiten beschouwing gebleven:

- Er is geen aandacht besteed aan het effect van een interventie op andere uitkomstvariabelen die op hun beurt een afname in recidive in de hand kunnen werken (bijvoorbeeld veranderingen in attitudes, verbetering van cognitieve of sociale vaardigheden).
- Er is evenmin aandacht besteed aan bijvoorbeeld het herstel van de rechtsorde, vergelding, normbevestiging en beveiliging van de samenleving, waarvoor strafrechtelijke interventies ook zijn bedoeld.
- Ook de kosten van de interventies zijn hier buiten beschouwing gebleven. De uitkomsten hebben dus alleen betrekking op de *effectiviteit* van de interventies en niet op hun *doelmatigheid*.

Beleidssuggesties

De bevindingen van het literatuuronderzoek zouden op twee manieren kunnen worden benut.

Ze kunnen de mogelijkheid bieden bestaande interventies nog verder te verbeteren door de werkzame condities daarvan te versterken of daar nog werkzame condities aan toe te voegen. Dat geldt vooral voor Nederlandse interventies waarvoor geëvalueerde buitenlandse interventies model hebben gestaan.

Daarnaast kan bij de ontwikkeling van eventuele nieuwe interventies de voorkeur uitgaan naar interventies waarvoor buitenlandse interventies die effectief zijn gebleken model staan. Daarbij kan ernaar worden gestreefd die interventies zoveel mogelijk onder condities te laten plaatsvinden, die volgens de bevindingen van dit onderzoek in gunstige zin werkzaam kunnen zijn.

Het blijft natuurlijk de vraag of interventies die in andere landen een gunstig effect blijken te hebben op recidive en condities die het gunstige effect van interventies op recidive blijken te versterken, in Nederland op dezelfde wijze werkzaam zijn. Alleen met methodologisch verantwoorde evaluaties van Nederlandse interventies, kan die vraag worden beantwoord.

Het onderzoek is niet bedoeld om de programmatheorie achter elke interventie te achterhalen. Op grond van de beschikbare gegevens is het niet mogelijk om uit de werkzaam gebleken programmacondities precies af te leiden welke programmamechanismen werkzaam zijn en op grond daarvan tot conclusies

te komen met betrekking tot de aan de interventies ten grondslag liggende theorieën. Een gedegen programmatheorie is als kader noodzakelijk om uitspraken te doen over welke interventies inspelen op welke mechanismen.